

**Mmetụta Gburu gburu Ebe Obibi Ụmụ akwụkwọ N'
Ọmụmụ Asụsụ Igbo**

Nke

¹Onwuka, Gloria T.
gloria.onwuka@unn.edu.ng

Na

²Akanwa, Ifeyinwa J.
1&2 Ngalaba Mmụta Nka, Mahadum Naijirịa, Nsukka

Ụmịedemede

Nchọcha a lebara anya na mmetụta gburu gburu ebe obibi ụmụ akwụkwọ na-enwe n'omumụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sekondiri. Mbunuche nchọcha a bụ ichoputa ka gburugburu ebe obibi ụmụ akwụkwọ si emetuta ha n'omumụ asụsụ Igbo n'ụlọakwụkwọ sekondiri. O bụ usoro sovee nkowa ka e ji mee nchọcha a. Ndị e ji mee nchọcha a bụ ụmụ akwụkwọ di otu nari na iri abuo n'onuogugu bu nke e ji usoro ebumnobi wee hoputa. Ha nochitere anya ụmụ akwụkwọ onuogu ha di otu puku, nari ato na iri ise na iteghete. E ji ulo akwukwo ise nochite anya ulo akwukwo iri abuo e nwere n'okpuru ochichi Mgbago Ugwu Umuahia. E ji ajuju nchọcha ato were mee nchọcha a. Ngwa nchọcha e jiri mee nchoputa bu ajuju ederede njumaza. O bu site n'usa di iche iche ndi zara ajuju nyere ka ndi nchọcha a gbadoro ukwu wee hazie nchoputa ha mere n'usoro miin na ndipu n'izugbe. Site n'usa di iche iche ndi zara ajuju nyere, a choputara na isuru umu akwukwo olu asusu abuo na mmekorita umu akwukwo na agbataobi bu uzọ gburu gburu ebe obibi si emetuta ha n'omumụ asụsụ Igbo. Site na nchoputa nchọcha a,

a tũnyere aro nke otu n'ime ya bũ ka ndi nne na nna gbaa mbũ jiri olu asũsũ Igbo zũlite ũmũ ha tũmadĩ na mmalite ọmũmũ asũsũ ha, nke ga-enyere ũmũ akwũkwọ aka inwe mmasi imũta asũsũ Igbo nakwa inwe mmũọ imũtakwu ya n'ũlọ akwũkwọ di elu.

Ọkpũrũkpũ Okwu: Gburu gburu Ebe obibi, Agbataobi, Asũsũ Igbo

Mkpõlite

Asũsũ bũ usoro okwu e kwuru n'ọnũ maọbũ detuo n'akwũkwọ nke e ji mara ndi, ma bũrũkwa nke ha na-eji eziriĩta ozi n'etiti onwe ha ma na-emekọriĩta ihe. Makinde (2006) kọwara asũsũ diĩka ụgbọ e ji ebu akọnauche na obibi ndũ ndi mmadũ. Nke a pũtara na asũsũ ọbũla zuru oke bũ nke na-arũpũta ọrũ a tũrũ anya n'aka ya nke bũ izikọriĩta ozi. Asũsũ mmadũ na-asũ mere o ji kara anũmanũ ndi ọzọ elu (Nordquist, 2019; Sapir in Hakim, 2018). Asũsũ bũ njirimara mmadũ, ma bũrũkwa ụzọ mmadũ na ibe ya ji enwe mmekọriĩta n'etiti onwe ha. Asũsũ diĩka Onwuka (2012) mere ka a mata mkpa ọ di na ndũ mmadũ, bũ ụzọ mmadũ si eme ka ebumnobi ya pũta ihe. Onwuka gara n'ihu kọwaa na ọ bũ asũsũ ka a na-eji azũkọriĩta ahĩa, ezipũta omenala, ekpere chi nakwa ụzọ obibi ndũ mmadũ ndi ọzọ. E ji asũsũ amata agbũrũ mmadũ si na ya. Ihe kacha pũta ihe n'asũsũ bũ na a na-eji ya echekwa omenala ndi. Obodo ọbũla tufuru asũsũ ha etufuola njirimara ha. Okafo (2008) na nkọwa nke ya gosiri na asũsũ bũ ụzọ ndi ochie chepũtara ka mmadũ na ibe ya were na-ekwukọriĩta okwu ma na-agwarĩta ibe ha ihe ha chọrọ imata.

Asũsũ di oke mkpa na ndũ mmadũ; nke a mere ka gọvũmenti etiti Naijiriĩ n'akwũkwọ iwu na-achikwa mmũta

kpebie na ọ dị mkpa ka nwata akwukwọ ọbụla mụta ma o pekata mpe otu n'ime asụsụ atọ e nwere na Naijiria dika ụzọ e si echekwa omenala ndị (Federal Republic of Nigeria: FRN, 2013). Ọ bụrụ na ndị nwe asụsụ eleghara asụsụ ha anya ma hapụ isi ya maọbụ ikuziri ya umu ha, asụsụ ahụ ga-anwu. FRN (2013) hūgara asụsụ dika ụzọ e si echekwa omenala ndị. Nke a bụ eziokwu n'ihia na asụsụ na-aga n'ihu ma e chekwaa ya ka ọgbọ ndị dị n'ihu wee mụta ya. A bịa na Naijiria, e nwere ọtutụ asụsụ ndị mmadụ na-asu, ma asụsụ atọ putara ihe nke asụsụ Igbo bụ otu n'ime ha.

Asụsụ Igbo bụ asụsụ nke ndị agbụrụ Igbo nwe. Agbụrụ Igbo bụ agbụrụ a na-ahụta na mpaghara Ndịda Ọwụwa Anyanwụ Naijiria. Gutman na Avanzati (2013) kowara na ndị na-asu asụsụ Igbo ruru nde mmadụ iri abuo na anọ. A na-ahụta ndị Igbo na steeti ndị dika Abia, Anambra, Ebonyi, Enugu na Imo tinyekwara akukụ ụfodu nke steeti Delta, Akwa Ibom, Benue, Bayelsa, Kogi na Rivers. Asụsụ Igbo so n'otu ezinulo asụsụ 'Naija Kongo' ma sorokwa n'obere otu asụsụ 'Kwa' nke a na-asu na mba Afrika (Agugu, 2006; Widjaja, 2019). Obibia ndi ocha biara na Naijiria nakwa etu ndi Igbo siri gbasaa n'akuku mpaghara uwa ndi ozo, tinyekwara oke mmepe anya emeela na otutu ndi Igbo anaghizi asu asusu Igbo ma ya foduzie ikuziri ya umu ha. Otutu ndi nne na nna ndi Igbo na-eche na o dighi mkpa ikuziri umuaka ha asusu Igbo n'ulo akwukwo. Ha na-enwe obi utoma umu ha na-asu asusu Bekee maobu asusu ndi ozo. Ozuruonye (2000) kowara na ufodu ndi nne na nna anaghi enye umu ha ohere imu na isu asusu Igbo n'ulo ha. Ha na-ele asusu Igbo anya dika asusu ndi ime obodo, ma burukwa nke na-ewetu ugwu mmadu n'ala. N'otu aka ahukwa, Onyelade (2000) kowakwara na otutu ndi nne na nna achoghi ka a na-akuziri umu ha asusu ala nna ha. Ha chorọ ka akuziere umu ha naani asusu Bekee n'ihia na o bu asusu agburu niile ji ezirita ozi ma na-emekorita ihe na Naijiria. Otutu ndi mmadu na-ele asusu

Igbo anya dika asụsụ ndị na-agụchaghị akwụkwọ, nke a mere na ụfọdụ ndị Igbo na-akpa agwa ka ndị asụsụ ha na-eme ihere. Ikekeonwu (2004) kọwara na ọnọdụ ọdị ndụ ọnwụ ka mma nke asụsụ Igbo nọ n'ime ya ugbua bụ n'ihì enweghị mmasị ndị Igbo n'ebe asụsụ ha dị. Nke a putara ihe n'uzọ ha siri gbahapụ asụsụ ha bụ asụsụ Igbo ma jiri obi ha niile nabata asụsụ Bekee ma jiri ya eme ihe. Chukwuemeka (2004) kọwakwara na onye Igbo agaghị asụ Igbo rue nkeji ise n'etinyeghị ya asụsụ Bekee maọbụ asụsụ ọzọ. Nchoputa e mere gosiri na asụsụ Igbo nwere ike inwụ n'oge adighi anya ma ọ bụrụ na e nweghị ihe e mere gbasara ya. Nke a emeela ka asụsụ Igbo nwee ọtụtụ ihe mgbochi n'ihè banyere utoasụsụ.

A biakwa n'ọtụtụ ụlọ akwụkwọ nọ n'oke ala Igbo, ha na-etinyekwa aka eme ka asụsụ Igbo bụrụ nke ụmụ akwụkwọ na-elegbara anya. Ụfọdụ ndị isi ụlọ akwụkwọ na-amachibido ụmụ akwụkwọ ha iwu ka ha ghara ịsụ Igbo. A na-eri ndị sụrụ asụsụ Igbo nha. Nke a na-eme ka ụmụ akwụkwọ leghara asụsụ Igbo anya. A na-ahụtakwa ihe ịma aka n'ebe ụfọdụ ndị nkuzi nọ. Nwadike (1990) kọwakwara na agwa ndị nkuzi ụfọdụ n'ebe asụsụ Igbo dị na-adoghachi ụmụ akwụkwọ aka elekere azụ n'ihè omumụ asụsụ Igbo. Ụfọdụ ndị nkuzi asụsụ Igbo na-eji asụsụ Bekee akọwa ihe ma ọ bụrụ na ha na-akuzi Igbo. Nke ka njọ bụ na ụfọdụ ndị nkuzi ndị a na-akwado ụmụ akwụkwọ ha ịmụ asụsụ ọzọ ma ọ bụ ka ha na-asụ asụsụ ndị ọzọ.

Gburu gburu bụ ihe niile nọ mmadụ nso. Ọ bụ ihe niile ya na mmadụ na-enwe mmekọrịta kwa ụbọchị. O nwere ike bụrụ ihe ndị a na-ahụ anya, nwekwaa ike bụrụ ihe ndị anaghị ahụ anya. O nwekwara ike bụrụ ihe ndị na-eku ume maọbụ ndị anaghị eku ume (Mahdi, 2018; Obiano, 2008). Okundu (2004) kọwara gburu gburu dika ebe ọbụla mmadụ hụgara onwe ya ma sorokwa na-emekọrịta ihe. Gburu gburu na-arụ ọrụ dī mkpa n'ịmụ nakwa ịsụ asụsụ ọkachasị n'ebe ụmụaka nọ n'ihì na ha

anaghị esi n'afọ buru asụsụ pụta. William na Ferlanda (1973) kọwara na echiche nakwa otu ụmụaka si enwe ogugu isi dabere na gburu gburu ebe ha bi. Gburu gburu ebe mmadụ hụgara onwe ya nwere ike imetụta otu o si ele ihe anya, ụzọ o si eche echiche nakwa otu onye ahụ si akpa agwa.

A bịa n'ihe metụtara asụsụ, gburu gburu mmadụ nwere ike imetụta otu o si ele anya ma na-eji ya eme ihe. Gburu gburu mbụ nwatakiri na-amalite n'ezinụlọ a mụrụ ya. O bụ ebe a ka nkuzi omumụ asụsụ mbụ nwata na-amalite. O nwere ike ibụ site n'udị asụsụ ha na-asụ, otu ha si agwakọta asụsụ onụ, otu e jiruru ụfọdụ asụsụ kpọrọ ihe karịa ibe ya nakwa ihe ndị ọzọ. Bandura (1962) kọwara na o bụ agwa onye nakwa asụsụ ụmụaka na-anụkarị na gburu gburu ha ka ha na-eñomi. Ihe ndị nọ gburu gburu ụmụ akwụkwọ nke ga-emetụta ha n'ihe gbasara otu e si eji asụsụ eme ihe gụnyere otu e si zụlite mmadụ, agwa ndị nne na nna metụta asụsụ ahụ, iru eru nakwa agwa onye nkuzi, ya na ngwa nkuzi onye nkuzi na-ewebata na nkuzi ya na ihe ndị ọzọ.

Mmadụ anaghị ebi naanị ya, a ga-enweriri ndị bidebere ya nso. Ndị a nwere ike ibụ ndị ha na ya bi otu ebe, ndị ya na ha na-azukọ ahia, ndị ya na ha na-agakọ akwụkwọ, ndị ya na ha na-ekpe otu ekpemekpe, ndị orụ ibe ya maobu ndị ya na ha so tokọọ. Ndị a ka a na-akpọ ndị agbataobi. Mmekorita ụmụaka na ibe ha na-eme ka ụmụaka mụta asụsụ ọsọọsọ tumadi mmekorita ndị ọzọ torola eto. Oluikpe (2007) mere ka a mata na ụmụaka na-amụta asụsụ site n'ịñomi ndị ha na ha bi. Nke a bụ eziokwu maka na mgbe ụmụaka na-ege asụsụ ndị ha na ha bi, o ga-eme ka ha sonye n'isụ asụsụ ahụ. Mmetụta ndị agbataobi nwere ike ibụ otu ha si ele asụsụ anya, otu ha si agwakọta asụsụ onụ, otu ha si eji asụsụ eme ihe tinyere ihe ndị ọzọ. Mmetụta di otu a nwere ike ikwalite asụsụ maobu gbuo asụsụ di otu ahụ.

Ọ bụrụ na e were asụsụ ọzọ na-akuziri nwata ihe ma na-asurụ ya asụsụ ọzọ n'ụlọ, ọ ga-abụ ihe mgbagwoju anya nye nwata dị otu ahụ. Nwata akwukwọ a na-asurụ asụsụ Igbo naanị mgbe a na-akuzi asụsụ Igbo agaghị eme nke ọma n'asụsụ Igbo, ọgaghị eji ya kpọrọ ihe. Agbara (1999) kọwara na isurụ ụmụaka olu asụsụ abụọ na-adoghachi ụmụaka aka azụ n'ịmụ asụsụ ha. Ụfọdụ ụmụaka bụ ndị nwere mmasi n'ịmụ Igbo n'onwe ha anaghị enweta nkwa kwesiri ekwesị site n'aka ndị nne na nna ha. Ụfọdụ bụ ndị nne na nna ha na-amachibido ịmụ ihe ọzọ maobụ asụsụ ọzọ. Naanị isụ asụsụ Igbo maobụ imata ka e si aguputa ya ezughị, ọ dịkwa mkpa ka ụmụaka nwee mmụọ iwere asụsụ ha gaa n'ogo dị elu.

Ụmụaka a zụlitere n'obodo ndị mepere emepe na-enwekari ohere iji ngwa ọlọrọhuru nkanụzụ eme ihe, ebe ụmụaka ndị toro n'ime obodo bụ ndị na-achụ nta, akụ azụ, arụ ọrụ ugbo. Nke ọbụla n'ime ihe omume ndị a nwechara ụzọ ha si akwalite ma ọ bụ egbu asụsụ Igbo. Ka ụmụaka ndị toro n'ime obodo na-eme ihe omume ha, a na-achoputa na ha na-eji asụsụ Igbo eme ha. Ebe ndị otu ha toro n'obodo ndị mepere emepe na-abukari ndị na-eji asụsụ Bekee maobụ asụsụ agwakotara onụ eme ihe n'ihie mmetuta intaneti nakwa ngwa ọlọrọhuru ndị ọzọ. Asụsụ nwatakiri ji eme ihe na-esi ike ma ọ bụrụ na ndị mụrụ ya nakwa ndị agbataobi ya ejiri otu asụsụ ahụ na-agwa ya okwu ma na-akowara ya ihe, tinyekwara ihe ndị ọzọ ya na nwata dị otu a na-enwe mmekọrịta kwa ụbọchị. Agbedo (2003) kọwara na asụsụ nwatakiri enweghị ike ikwuru ma ọ bụrụ na enweghị ihe dika gburu gburu nakwa ndị agbataobi. Nwata akwukwọ toro n'ebe e ji asụsụ Igbo kpọrọ ihe, na-asụ asụsụ Igbo n'ụlọ, nwekwaa ezigbo ngwa nkuzi kwesiri ekwesị ga-enwe agwa dịkwa icha ma e were ya tanyere nwata akwukwọ enweghị ụdiri ohere a. Nwata akwukwọ nwere ezigbo ohere nakwa agbataobi dabara adaba ga-enwe mmasi ọbụla ịmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwukwọ dị elu karịa onye enweghị ụdiri ohere a. Ya bụ na ebe mmadu

hụtara onwe ya nakwa otu e si zulite mmadụ puru ikwalite maobu gbuo mmuo onye ahụ n'ebe asusu Igbo di.

Asusu Igbo bu otu uzọ e si echekwa omenala Igbo. Asusu na-akowa omenala ndi .O na-akowa ebe mmadu si, mana ufodu ndi Igbo anaghi eji asusu ha akporo ihe. Ufodu umu Igbo na-eleghara asusu Igbo anya, ufodu ndi nne na nna anaghi ekwe akuziri umu ha asusu Igbo n'ulo ha nke mere na o dizi ka asusu Igbo na-anwu anwu. O kwesiri ka a mata n'asusu na-aga n'ihu ma o buru na umuaka a na-asu ma na-amukwa ya bu asusu ma n'ulo ma n'ulo akwukwo. Nwaozuzu (2017) gosiputara nke a n'okwu ya na asusu na-akwuru chim mgbe a na-eme ka umuaka na-asu ya ma na-amukwa ya n'ulo akwukwo. Nke a mere otutu ndi okammuta ji na-etinye anya n'uzo di iche iche e nwere ike iji kwalite asusu Igbo ma mee ya ka o nweghachi ndu. Nkuzi asusu Igbo kwesiri ibu nke ga-amalite n'ogo otaakara wee rue n'ogo mahadum. Ime ka nke a di ire, a ga-achoputa ihe ndopu uche na ihe mkpoghachi azu n'ebe nkwalite omumu Igbo di. Inwe mmasi imu nakwa isu asusu Igbo abughi nnatarachi kama o bu ihe a na-amuta amuta. O bu ya mere nchocha a ga-eji lebaa anya na gburu gburu ebe obibi umu akwukwo iji choputa ihe ndi no umu akwukwo nso nke ga-enyere ha aka n' omumu asusu Igbo nakwa otu ebe obibi maobu agbataobi ha si emetuta ha n'omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo sekondiri okachasi n'okpuru ochichi mgbago ugwu Umuahia nke steeti Abia.

Mbunuche Nchocha

Mbunuche nchocha a bu ichoputa ka gburu gburu ebe obibi maobu agbataobi umu akwukwo si emetuta ha n'omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo sekondiri. Nchocha a lebara anya kpomkwem n'ihe ndi a:

1. Ichoputa ka isuru umu akwukwo olu asusu abuo si emetuta ha n'omumu asusu Igbo.

2. Ihe ndị nọ na gburu gburu ụmụ akwụkwọ nwere ike inye aka kwalite ọmụmụ asụsụ Igbo.
3. Ichoputa ka mmekọrịta ụmụ akwụkwọ na agbataobi si emetuta ha n'ime asụsụ Igbo.

Ajuju Nchọcha

Iji duzie nchọcha a, ndị nchọcha weputara ajuju ato maka nchọcha a:

1. Kedu ka isuru ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ si emetuta ha n'omumụ asụsụ Igbo?
2. Olee ihe ndị nọ na gburu gburu ụmụ akwụkwọ nwere ike inye aka kwalite ọmụmụ asụsụ Igbo?
3. Kedu ka mmekọrịta ụmụ akwụkwọ na agbataobi si emetuta ha n'ime asụsụ Igbo?

Usoro Nchọcha

Udị nchọcha e jiri mee nchọcha a bụ nke sovee nkowa. Nworgu (2015) kowara sovee dika nchọcha na-eji ufodu ndi a hoputara n'otu ebe maobu obodo anochite anya ndi ozo iji were mata echiche, omume, mbunuche, nkwenye na nhuru uwa nke ndi mmadu. A na-esitezi n'ihe a choputara site na mkpuru mmadu ole na ole mee mkpebi nke ga-emetuta ndi niile nchọcha ahụ metutara. E nwere ike iji njumaza mee nke a maobu site n'ilere anya. Sovee na-eji ngwa oru o nwetara n'echiche ndi mmadu aru oru. Usoro a kwesiri nchọcha a n'ihi na a ga-eleba anya na mmetuta gburu gburu ebe obibi umu akwukwo nakwa agbataobi ha na-enwe n'omumu asusu Igbo ha.

Ebe ndi nchọcha mere nchọcha a bụ n'ulo akwukwo sekondiri di n'okpuru ochichi mgbago ugwu Umuahia nke steeti Abia. Okpuru ochichi mgbago ugwu Umuahia nwere obodo ndi mejuputara ya nke gunyere: Umuahia, Umukabia,

Umuawa Alaocha, Umuagu, Umuekwule, Ihite Ude, Umuda Isingwu na Ohuhu.

Ụmụ akwụkwọ dị otu nari na iri abụọ, bụ nke e ji usoro keebumnobi wee họtọ na ụlọ akwụkwọ ise nke e jikwazi usoro tumbom tumbom wee họtọ ka e ji mee nchọcha a.

Ngwa nchọcha e ji mee nchọcha a bụ njumaza, nke isiokwu ya bụ Mmetuta Gburu gburu Ebe Obibi Ụmụ akwụkwọ N'omumụ Asụsụ Igbo (MGEOUNOAI). O bụ ndị nchọcha ji aka ha meputa njumaza ahụ. O bụkwa ndị okammuta nọ na nnukwu ngalaba Edukeshon na Mahadum Najirịa, Nsukka tulere ya. Ajuju dị iri na asaa nke ụmụ akwụkwọ zara mebere MGEOUNOAI. E ji miin na ndipụ n'izugbe wee hazie ma tuchaa data e nwetara na nchọcha a. Akara miin bidoro na 2.50 gbagowe ka a nabatara dika osisa dabara n'ihe a na-achọ, ebe akara miin pekariri 2.50 bụ ndị anabataghị na nchọcha a.

Nchọputa

Ajuju Nchọcha nke Mbu

Kedu ka isuru ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ si emetuta ha n'omumụ asụsụ Igbo?

Tebul Nke Mbu: Osis a miin na ndipụ n'izugbe ka isuru ụmụaka olu asụsụ abụọ si emetuta ha n'omumụ asụsụ Igbo.

Onuogu	Ndina	$\bar{X}$	SD	Nkwa
1	Isuru ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ na-ebute mgbagwoju anya	2.86	1.02	Nnabata

	n'ebe ụmụaka nọ mgbe a na-akuziri ha asụsụ Igbo.			
2	Ịsụrụ ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ na-ebute enweghị mmasị ịmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ.	2.96	0.82	Nnabata
3	Ịsụrụ ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ anaghị emetụta asụsụ Igbo ha n'ụzọ ọbụla.	1.44	0.73	Anabataghị
4	Ịsụrụ ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ na-eme ka ha nwee mmasị ịmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ.	1.81	0.85	Anabataghị
5	Ịsụrụ ụmụ akwụkwọ olu asụsụ abụọ na-eme ka ha ghara ịmụta asụsụ nke ọbụla nke ọma.	2.90	1.04	Nnabata

Nchikota		2.39	0.89	Anabataghi
----------	--	------	------	------------

Tebul nke mbu gosiri osisa miin na ndipu n'izugbe ka isuru umu akwukwo olu asusu abuo si emetuta ha n'omumu asusu Igbo. Site na tebul, ndi zara ajuju nabatara ndina ajuju nke mbu, nke abuo na nke ise. Ajuju ndi a nwere akara miin 2.86, 2.96 na 2.90 n'otu n'otu. Nke a putara na isuru umu akwukwo olu asusu abuo na-ebute mgbagwoju anya n'ebe umuaka no mgbe a na-akuziri ha asusu Igbo. O na-ebutere ha enweghi mmasi imu asusu Igbo n'ulo akwukwo. O na-emekwa ka ha ghara imuta asusu nke obula nke oma. N'aka nke ozo, ndi zara ajuju anabataghi ndina ajuju nke ato na nke ano ndi akara miin ha bu 1.44 na 1.81 n'otu n'otu. Nke a gosikwara na isuru umu akwukwo olu asusu abuo na-emetuta asusu Igbo ha n'uzo obula ma na-emetutakwa mmasi imu asusu Igbo ha.

Ajuju Nchocha nke Abuo

Olee ihe ndi no na gburu gburu umu akwukwo nwere ike inye aka kwalite omumu asusu Igbo?

Tebul Nke Abuo: Osisa miin na ndipu n'izugbe ihe ndi no na gburu gburu umu akwukwo nwere ike inye aka kwalite omumu asusu Igbo.

Onuogu	Ndina	$\bar{X}$	SD	Nkwa
6	Ihe omume ndi a na-eme na TV na-enye	2.94	0.83	Nnabata

	umụ akwukwọ ohere imuta asusu Igbo.			
7	Ige egwuregwu a na- eme na-asusu Igbo na radio anaghị enyere umụ akwukwọ aka isụ asusu Igbo.	2.37	1.01	Anabatagh i
8	Ndị nne na nna na- enyere umụ ha aka imuta isụ asusu Igbo na-agwaghị ya asusu ozọ.	1.52	1.02	Anabatagh i
9	Ichikoba asompi umụ akwukwọ n'asusu Igbo na-akwalite osusu asusu Igbo ha.	2.82	1.00	Nnabata
10	E nwere ike iji igwe komputa nyere umụ akwukwọ aka imuta asusu Igbo nke oma.	3.24	0.91	Nnabata
Nchikot a		2.58	0.95	Nnabata

Tebul nke abụọ gosiri ọsịsa miin na ndipụ n'izugbe ihe ndi
nọ na gburu gburu umụ akwukwọ nwere ike inye aka kwalite

omumụ asụsụ Igbo. Site na tebul, ndị zara ajujụ kwenyere na ndina ajujụ nke isii, nke itoolu na nke iri. Nke a putara na ihe omume ndi a na-eme na TV na-enye umu akwukwo ohere imuta asusu Igbo. Ichikoba asompi umu akwukwo n'asusu Igbo na-akwalite osusu asusu Igbo ha. Tinyere na e nwekwaziri ike iji igwe komputa nyere umu akwukwo aka imuta asusu Igbo nke oma. Sitekwa na tebul, ndi zara ajujụ anabataghị ndina ajujụ nke asaa na nke asato. Nke a na-egosi na ha ekwenyeghi n'ige egwuregwu a na-eme na-asusu Igbo na redio anaghị enyere umu akwukwo aka isu asusu Igbo. N'otu aka ahukwa, ha ekwenyeghi na ndi nne na nna na-enyere umu ha aka imuta isu asusu Igbo na-agwaghị ya asusu ozo.

Ajujụ Nchọcha nke Atọ

Kedu ka mmekorita umu akwukwo na agbataobi si emetuta ha n'imụ asusu Igbo?

Tebul 3: Osisa miin na ndipu n'izugbe ka mmekorita umu akwukwo na agbataobi si emetuta ha n'imụ asusu Igbo.

Onuogu	Ndina	$\bar{X}$	SD	Nkwa
11	Ndi agbataobi umu akwukwo anaghị agba ha ume igu akwukwo ndi e dere n'asusu Igbo.	2.86	0.98	Nnabata
12	Ndi agbataobi umu akwukwo na-agwa ha uru o bara imuta	2.36	0.98	Anabataghị

	omenala na asusu onye.			
13	Ufodu ndi agbataobi anaghi ele onye na-asu asusu Igbo nke oma anya dika onye ma ihe.	3.05	0.92	Nnabata
14	Ndi agbataobi na-eletu ndi nkuzi asusu Igbo anya ma na-akpo ha ndi mgbe ochie.	3.29	0.78	Nnabata
15	Ndi agbataobi na-aja umu akwukwo mma	2.35	1.16	Anabataghi
16	ma ha nu ka umu akwukwo na-asu asusu Igbo.	1.84	0.97	Anabataghi
17	Ndi agbataobi anaghi agwakota asusu onu ma ha na-ekwu okwu.	3.00	0.98	Nnabata
	Ndi agbataobi na-agwa umu			

	akwukwọ okwu n'asụsụ Igbo.			
Nchikọta		2.68	0.77	Nnabata

Tebul nke atọ gosiri ọsịsa miin na ndipụ n'izugbe ka mmekọrịta ụmụ akwukwọ na agbataobi si emetụta ha n'ịmụ asụsụ Igbo. Site na tebul, ndị zara ajụjụ kwenyere na ndina ajụjụ nke iri na otu, nke iri na atọ, nke iri na anọ na nke iri na asaa. Nke a pụtara na ndị agbataobi anaghị agba ụmụ akwukwọ ume ịgụ akwukwọ ndị e dere n'asụsụ Igbo. Ụfọdụ anaghị ele onye na-asụ asụsụ Igbo nke ọma anya dika onye ma ihe. Ha na-agwa ụmụ akwukwọ okwu n'asụsụ Igbo. N'aka nke ọzọ, ndị zara ajụjụ ekwenyeghi na ndina ajụjụ nke iri na abuo, nke iri na ise na nke iri na isii ndi akara miin ha bu 2.36, 2.35 na 1.84 n'otu n'otu. Nke a pụtara na ndi agbataobi anaghị agwa ụmụ akwukwọ uru o bara ịmụta omenala na asụsụ onye. Ha anaghị aja ụmụ akwukwọ mma ma ha nụ ka ụmụ akwukwọ na-asụ asụsụ Igbo. Ha na-agwakọta asụsụ onu ma ha na-ekwu okwu.

Mkparịtaụka

Nchoputa nchọcha a gosiri na ịsụrụ ụmụ akwukwọ olu asụsụ abuo na-ebute mgbagwoju anya n'ebe ụmụaka nọ mgbe a na-akuziri ha asụsụ Igbo. O na-ebutere ha enweghi mmasi ịmụ asụsụ Igbo n'ulo akwukwọ. O na-emekwa ka ha ghara ịmụta asụsụ nke obula nke ọma. Nchoputa nchọcha a dabara na nkowa Agbara (1999) na ịsụrụ ụmụaka olu asụsụ abuo na-adoghachi ụmụaka azu n'imu asụsụ ha. Onyelade (2000) kwadoro nke a na nchoputa ya na otutu ndi nne na nna achoghi ka a na-akuziri umu ha asusu ala nna ha. Ha choro ka a kuziere umu ha naani asusu Bekee n'ihi na o bu asusu agburu niile ji

ezirita ozi ma na-emekọrịta ihe na Naijiria. Obuladi mgbe ha choro isuru umu ha asusu Igbo, ha na-agwakorita ya na asusu Bekee onu. Nih nke a, umu akwukwo na-abuzi ndi ejighi asusu Igbo kporo ihe ma na-enwe mgbagwoju anya mgbe a na-akuziri ha asusu Igbo.

Nchocha a gosikwara naihe ndi no na gburu gburu umu akwukwo nwere ike inye aka kwalite omumu asusu Igbo gunyere ihe omume ndi a na-eme na TV, ichikoba asompi umu akwukwo n'asusu Igbo, tinyere iji igwe komputa nyere umu akwukwo aka imuta asusu Igbo nke oma. Nchocha a gosikwara na ndi zara ajuju ekwenyeghi n'ige egwuregwu a na-eme na-asusu Igbo na redio anaghi enyere umu akwukwo aka isu asusu Igbo. N'otu aka ahukwa, ha ekwenyeghi na ndi nne na nna na-enyere umu ha aka imuta isu asusu Igbo na-agwaghi ya asusu ozo. Nke a putara na ndi nne na nna kwesiri inyere umu ha aka imuta asusu Igbo n'ih na o bu njirimara ndi Igbo. Ha kwesiri ikwado umu ha imuta asusu Igbo site n'ikuziri ha ya ma kwadokwa ha imu ya n'ulo akwukwo. Nchoputa a kwadoro echiche Nwaozuzu (2017) na asusu na-akwuru chim mgbe a na-eme ka umuaka na-asu ya ma na-amukwa ya n'ulo akwukwo.

Site na nchocha a, a choputara na mmekorita umu akwukwo na agbataobi ha na-enwe na-emetuta ha n'omumu asusu Igbo. Ndi agbataobi anaghi agba umuaka ume igu akwukwo ndi e dere n'asusu Igbo. Ufodu anaghi ele onye na-asu asusu Igbo nke oma anya dika onye ma ihe. N'otu aka ahukwa, ha anaghi agwa umuaka uru o bara imuta omenala na asusu onye. Ha anaghi aja umuaka mma ma ha nu ka umuaka na-asu asusu Igbo. Ha na-agwakota asusu onu ma ha na-ekwu okwu. Ebe o bu na umu akwukwo na ndi agbataobi di otu a na-enwe mmekorita, etu ndi agbataobi ha si akpaso asusu Igbo agwa ga-emetuta ha, n'ih na ha ga-enomi agwa ndi agbataobi

ha. Nke a kwadoro nkowa Oluikpe (2007) na umuaka na-amuta asusu site n'ifomi ndi ha na ha bi. O buru na ndi agbataobi umu akwukwo na-akpasu asusu Igbo ajo agwa, ha ga-esonye n'ime nke a, o ga-emetutakwazi omumu asusu Igbo ha.

Mmechi, Mputara na Ntunye Aro

Gburu gburu ebe mmadu bi dika nchocha a siri gosi na-emetuta ka o si ele asusu anya okachasi asusu Igbo. Ndi agataobi nwere ike inye nkwardo ma o bu gbuo mmuo umu akwukwo n'ebe asusu Igbo di. Nke a sokwa buru nnukwu ihe ima aka nye umu akwukwo ma o buru na ndi agbataobi ha ejighi asusu Igbo kporo ihe. Ya bu na obughi naani ndi nne na nna ka o diiri ikuziri umuaka uru asusu bara nakwa inye ha nkwardo imuta asusu Igbo, kamakwa ndi agbataobi na ndi niile no gburu gburu kwesikwara inye nkwardo di otu a n'ihia na ha niile so emetuta omumu asusu Igbo.

Isuru umu akwukwo olu asusu abuo emeela ka otutu n'ime ha na-enwe mgbagwoju anya n'omumu asusu ndi a. O mekwaala ka ha ghara imuta nke obula nke oma. O na-ebutere ha enweghi mmasi imu asusu Igbo n'ulo akwukwo. Nke a nwere ike ime ka agamnihu na otito asusu Igbo sie ike maka na asusu obula enweghi ndi na-amu ya n'uloakwukwo no n'onu onwu. Ndi agbataobi ka a choputara na ha anaghi agba umuaka ume igu akwukwo ndi e dere n'asusu Igbo. Ufodu anaghi ele onye na-asu asusu Igbo nke oma anya dika onye ma ihe. N'otu aka ahukwa, ha anaghi agwa umuaka uru o bara imuta omenala na asusu onye. O buru na amaghi ihe e mere onodu a, asusu Igbo nwere ike ino onodu asusu Latin no n'ua taa.

Ndi nne na nna kwesiri igba mbo jiri olu asusu Igbo zulite umu ha okachasi na mmalite omumu asusu ha, nke a ga-

enye aka ime ka ụmụaka ndị a nwee mmasi n'ịmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ ọkachasi n'ụlọ akwụkwọ di elu.

Ndi okammuta n'asusu Igbo kwesiri ka ha lebaa anya ma hu na e tinyere otutu ihe ndi na-akpalite mmasi e ji amuta asusu n'igwe komputa. Nke a ga-enye aka igosi na asusu Igbo abughi ihe ndi mgbe ochie ma o bu nke ndi amaghi ihe na-eme ugbo a.

Ndi agbataobi umuakwukwo ga-agba mbu hu na ha na-akwado umuaka ndi a site n'isuru ha asusu Igbo mgbe ha na-agwa ha okwu, obughi igwakorita ya na asusu ozo okachasi asusu Bekee. O di mkpa na ha ga na-agba umuaka ume igu akwukwo ndi e dere n'asusu Igbo, o kwesikwara ka ha na-agwa umuaka uru o bara imuta omenala na asusu onye. N'ikpeazu, o di mkpa na onye obula bu onye Igbo ga-ahu asusu Igbo n'anya ma jiri ya kporo ihe.

Edensibia

- Agbara, S.E. (1999). *Mbido Igbo*.Nsukka:Kawuriz and Manilas Publishers.
- Agbedo, C.U. (2003). *General linguistics: An introductory reader*. Nsukka: ACE Konsult.
- Agugu, M.O. (2006). *Ndi Igbo na akuko ala ha*.Nsukka: Eva Unique Printing & Publishing Enterprises.
- Bandura, A. (1962). Social learning through imitation in M.R. Jones(ed). *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Chukwuemeka, R. (2004). *Language contact and bilingualism*. London: Edward Arnold.
- Federal Republic of Nigeria.(2013). *National policy on education*. Lagos: NERDC Press.

- Gutman, A. & Avanzati, B. (2013). *Igbo*. Retrieved from www.languagesgulper.com/exp/igbo.html
- Hakim, A. (2018). *Definition of language by different scholars and linguists*. Retrieved from [englishfinders.com/definition of language by scholars](http://englishfinders.com/definition-of-language-by-scholars)
- Ikekeonwu, C.I. (2004). *Ọnọdụ ndị Igbo na Najirja: Ihe ndị Igbo mere onwe ha*. Seminar Paper of Igbo Studies Association.
- Mahdi, A. (2018). *Environment*. Retrieved from [www.researchgate.net/post/ what is the definition of environment](http://www.researchgate.net/post/what-is-the-definition-of-environment).
- Makinde, I.U. (2006). Dynamics of language. The Yoruba example. A paper presented at the 20th conference of the linguistics Association of Nigeria. NEDRC Abuja.
- Nordquist, R. (2019). *What is a language*. Retrived from [www.thoughtco.com/what is a language](http://www.thoughtco.com/what-is-a-language)
- Nwadike, I.U. (1990). *Nka na usoro nkuzi Igbo*. Awka: Ifunanya Publishers.
- Nwaozuzu, G.I. (2017). *Dialects of Igbo language*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.
- Nworgu, B.G. (2015). *Educational research: Basic issues and methodology*. Nsukka: University Trust Publishers.
- Obiano, E. (2008). *The effect of environment towards learning*. Nsukka: MBE publishers.
- Okafo, S.O. (2008). *Akanka na agumagu*. Enugu: Joe Hills Production.
- Okundu, A.U. (2004). The effects of the environment on English as a second language: A case study of the Ndoki native speakers. Unpublished B.A project, University of Nigeria Nsukka.
- Oluikpe, E.N. (2007). *Social learning through imitation*. Enugu: Edu-Meks Union publishers.
- Onwuka, G.T. (2012). Factors affecting students performance in Igbo language senior secondary certificate

examination. *Review of Education: Journal of the Institute of Education University of Nigeria, Nsukka*. 23(1) 86-87.

Onyelade, B. (2000). Book scarcity in Nigeria, causes and solution. *African Journal and Library Archives and Information Series*. 4(1), 56.

Ozuruonye (2000). Onol Magazine vol. 3 No.1

Widjaja, M. (2019). *Igbo grammar*. Retrieved from www.igboguide.org/HT-igbogrammar.htm

William, & Ferland (1973). *An introduction to language acquisition*. Manchester: University Press.